

stvarali djela jednostavna i ljudima od koristi. Uzmemo li na rovaš samo dvojicu, publicistu Josipa Andrića i pjesnika Aleksu Kokića, te izmjerimo njihov književni radijus, vidjet ćemo kako su svoj talenat podredili praktičnosti. Andrić je, uz Jakšića i samog Sekulića, valjda najšire i najjače pokretao duhove preko knjige. Nije li danas poznatiji našoj publici svojim glazbenih djelima negoli književnim? Nije li Kokić daleko pogodniji za recitacije negoli za antologije?

Ove primjedbe ništa ne umanjuju vrijednost knjige koja nam je dobro došla. Ni u njoj nisu svi eseji jednako čvrsto izrađeni, ni svi primjeri jednako uvjerljivo probrani. Ipak je to pravi dar za svako hrvatsko srce koje želi upoznati povijesno što dublje, zemljopisno što šire svoj narod i njegovo djelovanje. Bački Hrvati tom knjigom dobivaju dostojan i opravdan pristup u cjelinu naše književnosti, koja će, mislim, od sada s njima ozbiljnije računati.

DVA IZDANJA KUR'ANA

Riječ *kur'an* na arapskom jeziku znači *ono što treba čitati*. Uistinu, *Kur'an* treba čitati. I evo, zagrebačka izdavačka kuća »Stvarnost«, omogućila nam je to već i drugim izdanjem *Kur'ana* na hrvatskom jeziku.

Kad bilo koju knjigu uzimamo u ruke, ne uzimamo je samo tako, uzimamo je s poštovanjem, većim ili manjim. Knjizi koja je nešto značila, i još uvijek nešto znači, dugujemo veću pažnju, veće poštovanje. Ali, knjiga, o kojoj ovdje govorimo, jer je mnogo, vrlo mnogo značila i još uvijek vrlo mnogo znači, zaslužuje izuzetnu pažnju i poštovanje.

Kur'anu možemo pristupiti, promatrati ga i u njemu uživati na razne načine. S kojega god ga stajališta uzimali i čitali, okoristit ćemo se njime. Daleko smo od stava apriornog odbacivanja, kategoričkih osuda i inkvizitorskih pozivanja na spaljivanje; dapače, danas bismo zamjerali svakom našem intelektualcu, a svećeniku posebno, kad tu knjigu trajne vrijednosti ne bi imao u svojoj biblioteci i držao je, ne samo kao lijep ukras, nego je čitao, uživao u njoj, pa i razmišljao s njom i nad njom. Pristupit ćemo joj, ako je to moguće ujediniti, i kritički i otvoreno. Ne bismo smjeli vrednovati *Kur'an* našim kategorijama, nego pustiti ga neka on sam sebe vrednuje, neka nam se on sam predstavi »u svoj svojoj bijedi i bogatstvu«.

Kako već velike stvari u životu jesu, tako je i *Kur'an*, »komplicirano jednostavan i jednostavno kompliciran«. Svojom kompleksnošću i svojim teško izmjerljivim dubinama presudno je utjecao, zapravo, ne samo da je utjecao, nego je upravo on konstituirao i formirao arapsku naciju i islamsku civilizaciju, tako da joj je on i danas kodeks. Pisan je arapskim jezikom; kažemo klasičnim, a u stvari ne možemo reći, je li jezik *Kur'ana* klasičan zato što je Prorok, dok je diktirao svete ajete, tražio, po njegovu mišljenju, najbolji, »najklasičniji« dijalekt između mnogih dijalektata arapskog jezika, ili je jezik *Kur'ana* klasičan zato što je u njemu darovana »božanska mudrost i zadnja poruka.« Kako bilo, jezik *Kur'ana* je klasičan, i premda se arapski jezik u tisuću i trista godina dalje razvijao, jezik *Kur'ana* je i danas uzor i norma arapskom jeziku. I samo na originalnom jeziku *Kur'an* je pravi *Kur'an*, a svi prijevodi, pa i najuspjeliji, samo su, neke vrste, tepanje.

Kur'an je poezija po jeziku, po mislima i po slikama. Kažu da u velikim arapskim gradovima, turistički razvijenima, u koje dolaze mnogi stranci kojima je arapski jezik nepoznat i dalek, postoje posebne džamije ili neka druga sastajališta, gdje imām, pravi Arapin, školovan i s dubokom vjerom, čita na najčišćem

arapskom jeziku nekoliko poglavlja iz *Kur'ana*. To je, kažu, doživljaj, to čovjeka »zgrabi i ponese i onda sve razumije, premda ništa ne razumije.« Zbog poezije riječi i glazbe slogova, što se jedino može osjetiti u originalu, zbog sažetosti i nabijenosti riječi sadržajem, zbog specifične religiozne poruke uvjetovane vremenom i prostorom, *Kur'an* je teško prevesti. Nije dosta poznavati arapski jezik, prevodilac mora biti umjetnik-pjesnik i vjernik-musliman. U povijesti islama *Kur'an* je temelj i norma; ne zaboravimo, najveća ekspanzija islama i najveći utjecaj *Kur'ana* na mase bio je u vrijeme kad se *Kur'an* nije ni prevodio ni tumačio, nego jednostavno čitao i molio. Za vjernike muslimane to je bio glas Božji, koji se morao izgovarati samo onako kako je izgovoren, jer bi sve drugo bila hula. Beduinsko-arapska plemena, najvećom većinom nepismena, prihvatila su *Kur'an* kao poruku Božju, kao poruku koju valja poznavati i od koje treba živjeti. Treba je poznavati onako kako je rečena, onim stilom i riječima, a narod je nepismen, otud potreba učenja napamet kur'anskih sura, dapače i cijelog *Kur'ana*. Donedavno je u muslimanskom svijetu bilo mnogo onih koji su čitav *Kur'an* znali napamet i čitali — molili pred vjernim pukom u raznim zgodama, osobito u ramazanskim danima. Takvi su se ljudi zvali hafize, a uživali su veliko poštovanje. Jasna je da su mnoge rečenice, koje su se često ponavljale i učile napamet, a nije im se, osobito u priprosta puka, znalo značenje, dobivale magijsko značenje.

I zato je bilo slučajeva (a zar ih je bilo samo u islamu?) da se veća važnost pridavala slovu knjige nego duhu-smislu. *Kur'an* kao sila koja ujedinjuje, kao lozinka po kojoj se raspoznaje, dugo je vremena ostao nepreveden. Prepisivan je s mnogo ljubavi i pažnje, mnogo puta i na raznim mjestima. Izumom tiska i *Kur'an* se tiskao često. Kada su počeli prijevodi *Kur'ana*, a osobito kada su se ti prijevodi počeli izdavati tiskom, uvijek je uz prijevod morao biti i originalan tekst na arapskom jeziku, što ima i naš prijevod koji je izdala »Stvarnost«. Arapski jezik rođen, formiran i raširen u pustinjskim i

pripustinjskim krajevima doima se kao mukla grmljavina i zavijanje pustinjskog vjetrova, kao jezik kojim se može mnogo reći, a nikad sve doreći, kao da je bio najzgodniji da njime bude rečeno baš ono što je rečeno. I Židovima je njihov židovski jezik i pismo nešto mistički sveto, kršćanskom zapadu latinski jezik (sjetimo se oporba protiv narodnih jezika u liturgiji), ali nitko nije bio toliko zaljubljen u svoj jezik kao Arapi u svoj. Ljubav prema jeziku i pismu, sigurno je, ako nije s *Kur'anom* rođena, a ono je zbog *Kur'ana* povećana. Dugo će vremena ljubav prema *Kur'anu* i ljubav prema arapskom jeziku ići usporedno, pa i nerazdvojivo, zato su često »konzervativno-ortodoksnici« muslimani svaki prijevod smatrali izdajom, bogohulom.

U pustinji malo ima života; ona nije plodna za fizički život, ali je za život duhovni vrlo plodna. Davno je to uočeno i iskorištavano (zar i Isus nije prije javnog nastupa bio u pustinji?). *Kur'an* je rođen u pustinji. Gotovo 23 godine Prorok je diktirao »objavu koju je primio«. Cilj je Muhamedov uputiti ljude iz pustinje života u zelenu oazu. Svaki putnik pustinjom čezne za oazom, za hladom, za zelenilom, i ako ga dugo vremena ne vidi, ima priviđenje (fatamorgana), on u snu sanja o zelenilu. Karakteristično je to da je zelena boja »islamska boja«. U zelenilu se ugodno osjećaju i tijelo i duh: odmaraju se. Zato, kad pred sobom imamo debeo svezak *Kur'ana Časnog*, ukoričena u zelene korice, imamo već na početku jedan, u samom vizualnom pristupu knjizi, ugodan osjećaj. I kada uzimamo u ruke »zeleni« *Kur'an*, uzimamo ga, ne da se »obratimo na islam«, nego da se i u tom duhovnom zelenilu malo odmorimo.

Jer *Kur'an* je knjiga starine, nastala u kraju nama dalekom, među ljudima i za ljude koji se po mentalitetu mnogo razlikuju od nas, pisana jezikom i stilom nama stranima, a budući da je važniji duh nego slovo knjige, treba da nas netko uvede u *Kur'an* kao u zelen vrt, da nas po njemu vodi, da nas upozorava što moramo vidjeti, s koje strane neke stvari moramo posjedati, koji su plodovi hranjiviji, koji zreliji, koje nlo-dove treba oguliti da bismo došli do

prave jezgre. Vodič po velikom zelenom perivoju može biti dobar i sposoban, i manje dobar i manje sposoban. Dužnost vodiča koji nas priprema na susret s *Kur'anom* i koji nas uvodi u *Kur'an*, u ovom izdanju što ga imam pred sobom, preuzeo je Džemaluddin Čaušević. Kao što biolog o nekim pojavama života danas zna više nego što su znali biolozi prije njega, tako i pogledi na datost jedne knjige nisu nešto stalno i nepromjenljivo, mogu se usavršavati. Ovo je važno pripomenuti, jer tumačenja i bilješke kao i velik dio ostalog popratnog aparata, što ga nalazimo u ovom izdanju *Kur'ana*, najvećim su dijelom preuzeti iz predratnog sarajevskog izdanja ovoga istog prijevoda. Premda je Čaušević bio zapažen islamski teolog i Reis-ul-ulema te je prijevod, bilješke i komentar znalački napravio, ipak držimo, da je egzegeza *Kur'ana* uznapredovala u ovih tridesetak godina. Izdavač nam je mogao ponuditi i malo svježije-suvremenije komentare.

Spomenuli smo na početku da je djela kao što su *Biblija* i *Kur'an* vrlo teško prevoditi, i zato se rijetki u to upuštaju. No, oni koji se već u to upuste, moraju biti otvoreni širokoj kritici, koja će pokušati odgonetnuti koji je element kod prevodioca i komentatora prevagnuo. U našem slučaju, na žalost, lako je otkriti: zanemarena je, možda ne posve, poetičnost teksta. *Kur'an* je ipak, kako je u predgovoru izdavača i spomenuto, vjerska knjiga muslimana, nacionalna svetinja Arapa i kulturna baština čovječanstva. Ovaj prijevod *Kur'ana* nije napravljen i izdan za isključivu

upotrebu naših muslimana, nego je kao knjiga općeg značaja dostupna svima i neće u njoj svi tražiti teološku vrijednost ili samo nju, premda je to najvažniji elemenat Knjige, nego i sklad duha i glazbu riječi.

Kur'an je pod posebnim vidom jedina i jedinstvena knjiga i teško je reći je li bolje da je čitavu prevodi i komentira samo jedan čovjek ili više stručnjaka, kao što je slučaj s novim izdanjem Biblije.

Generalnu lekturu i usporedbu s originalom izvršio je književnik Alija Nametak. Možda bi on teološku ukočenost bio ublažio u prilog poetičnosti prijevoda, da ga nisu, opet kažemo, možda, sputavali obziri prema auktoritetu prevodioca.

Budući da je knjiga izdana u Zagrebu, prevedena je s arapskoga na hrvatski jezik, pa baš zato što se radi o hrvatskom jeziku možda se gdje-koja riječ mogla stvarno uzeti u hrvatskoj »varijanti« ...

Sve u svemu: *Kur'an Časni* časno stoji na našem stolu ili polici. Zahvalimo izdavačkoj kući »Stvarnost« iz Zagreba što nam ga je pružila u reprezentativnoj tehničkoj opremi, uz relativno nisku cijenu. Zahvalimo također i prevodiocima Muhamedu Pandži i Džemaluddinu Čauševiću, koji su unijeli maksimum truda u taj težak i delikatnan posao, lektorima i korektorima koji su savjesno izvršili svoj posao. Da je prijevod i izdavački pothvat uspio, svjedoče i dva nepromijenjena izdanja u razmaku od nekoliko mjeseci.

Kur'an je tu, mi smo tu, zato: »Tolle et lege!«

PETAR ZDRAVKO BLAJIĆ

IGOR A. CARUZO, SOCIJALNI ASPEKTI PSIHOANALIZE

Svjetlosti bijaše odmjereno vrijeme; ali vladavina noći bez vremena je i bez prostora.¹ Tim Novalisovim riječima iz *Himne noći* možda bi se mogla najbolje opisati struktura ljudske osobe: njezini korijeni, razvojni putovi i sudbina neodredivost. Davno je za nama vrijeme kad smo u čistoći i naivnosti dječjeg realizma sve vidjeli »ozdravljeno« i dorečeno. Sve nam je izgledalo jasno. Danas

stvari stoje drukčije. Na putu da izrazimo stvarnost i da razjasnimo čovjeka nailazimo na beskraje teškoće. Na dohvat u nam samo promjenljive veličine — odnosi, a ono što je konstantno nedohvatljivo nam je. To je slično procesu integriranja gdje konstante dodajemo po volji. U toj viziji postaju nam jasne i

¹ Novalis: *Izabrana djela*, Beograd, str. 95.